

УДК 930(477)«16/48–79»

Маслак В. І.,
доктор історичних наук, професор,
Кременчуцький національний університет
ім. Михайла Остроградського
(Україна, Кременчук), v.i.maslak.63@yandex.ua

Переяслав 1654 і Гадяч 1658: нові тенденції в сучасній російській історіографії

Розглянуто вплив Переяславської ради 1654 року та Гадяцької унії 1658 року на історичну долю Української держави та всього східноєвропейського простору. Метою дослідження є з'ясування образу ранньомодерної української державності через призму Переяславської ради та Гадяцької угоди в сучасній російській історіографії. Добір фактичного матеріалу ґрунтується на основі принципу історизму та використання методів всебічності, об'єктивності, ретроспективи, у процесі викладу основних положень статті використовувалися системно-структурний та статистично-аналітичний методи, порівняльний та описовий методи. У підсумку відзначимо, що сучасна російська історіографія поділяється на два табори, представники цілком нової хвилі в російській історіографії насамперед відмовилися від теологізації Переяслава 1654 р. та ідеологізації Гадяча 1658 р., інші ж їй надалі надають теологічного забарвлення цим подіям як єдиного порятунку для українського світу.

Ключові слова: Переяслав, Гадяч, унія, історіографія, Гетьманщина, Козацька держава, ранньомодерна держава.

Переяславська рада 1654 року та Гадяцька унія 1658 року, без сумніву, належать до центральних подій ранньомодерної історії не лише їхніх контрагентів, а й усього східноєвропейського простору. Обидві пропонували свою версію геополітичної та й цивілізаційної конфігурації Східної Європи, що заклало на століття вперед вектор розвитку останньої. Переяслав 1654 року радикально змінював ту рівновагу, яка устійнилася в регіоні після утворення в 1569 р. Речі Посполитої і яка базувалася на балансі противаг між державою «двох народів» та Московією, підтримуваний великою мірою завдяки перебуванню більшості українських земель під дахом Варшави. Після Переяславської ради 1654 року Московія отримала неочікуваний шанс розвивати свою експансію на українському та білоруському напрямках. Безвідносно від того, якими стратегіями керувалися Богдан Хмельницький та його оточення, Переяслав 1654 року став відправним пунктом поступового поглинення Московією руських земель Корони та Великого князівства Литовського, що поклато початок довгому процесу перетворення колись закутка Золотої Орди на європейську потугу коштом ослаблення Речі Посполитої й голосно та болуче відбилося на долі всього східноєвропейського простору.

Натомість ідеї Гадяча 1658 р., принаймні ті, які були втілені в первісному тексті угоди, перекреслювали переяславсько-московську систему 1654 року. Вони пропонували зовсім інакшу альтернативу, в межах якої відновлювалася суб'єктність українського світу й не залишалося місця для традиційних від останньої чверті XV ст. марень московських еліт про «київську спадщину» та домінування у Східній Європі. Річ Посполита реформувалася в державу «трьох народів», відновлюючи свою зовнішню потугу.

Метою дослідження є з'ясування образу ранньомодерної української державності через призму Переяславської ради та Гадяцької угоди в сучасній російській історіографії.

Закономірно, що російський історичний наратив не міг обійти обидві знакові події. Традиційне річище

російської історіографії передбачало віднесення Гадяцької унії 1658 року до проявів «зради» Івана Виговського, яка в різному супутньому обрамленні («зрада царю», зрада Богдану», «зрада козаків», «зрада народу» тощо) фігурувала в історичних концепціях від XVIII до кінця XX ст. Відповідно про унію говорилося скоромовкою без глибших досліджень, і російські історики ніколи не задавали тон в її інтерпретаціях, явно поступаючись українським та польським конкурентам. Натомість Переяслав 1654 року завжди перебував у центрі уваги, до чого підштовхувало постійне використання московськими елітами переяславського міфу як ключового пункту в системі ідеологічного обґрунтування зверхності Москви над Україною [3, с. 605–652; 28, с. 81–84, 114–117, 124–128, 172–180; 39, с. 88–90, 98–113, 130–132; 12, с. 9–30]. У російському історичному наративі важко знайти такий розлогий і так старанно осмислюваний сюжет з українського минулого, як переяславський. А пласт історичної літератури, присвяченої різним аспектам переяславсько-московської системи 1654 року, становить вагому складову російської історіографічної спадщини.

Утім, уважне вчитування в тексти підводить до вмотивованого висновку, що всі вони, починаючи від праць XVIII ст. й до 90-х рр. XX ст. базувалися на великодержавницькій москвоцентричній опції Переяслава 1654 року з різними відтінками від ортодоксального великодержавництва до поміркованого [12, с. 257]. Навіть в радянські часи, коли історики в СРСР відчували на собі особливо потужний ідеологічний диктат, простежується прямиий континуїтет з попередніми часами в тлумаченні зазначеної проблематики. Тодішня версія Переяслава 1654 року була нічим іншим як приправленою в дусі радянського різновиду марксизму традиційною концепцією російської історіографії з поданням події як приєднання України до Московії / Росії та як прояву органічного, неунікненого й незворотного українсько-російського поєднання, як виправлення історичної помилки, що сталася в XIV ст. у зв'язку з поширенням влади Литви та Польщі над основним масивом руської спадщини Рюриковичів [3, с. 635–646; 12, с. 184–202].

Принагідно варто зауважити, що в першій половині 1950-х рр. напередодні задуманого і влаштованого Кремлем бучного святкування 300-ліття Переяслава 1654 року той доклав зусиль, щоб змусити дивитися на Переяслав 1654 року московськими очима навіть польських істориків. Ненадовго це вдалося, і з-під пера декого з останніх з'явилися панегірики цілком в дусі тез ЦК КРПС «Про 300-ліття возз'єднання України з Росією». Дехто й цитував ці тези з позицій так званої «боротьби класів» війна, піднята козаками на чолі з Б. Хмельницьким, трактувалася як така, що відповідала глибинним інтересам поляків, бо була спрямована нібито винятково проти експлуататорів-шляхти, а вихід Гетьманщини з підданства короля в 1654 р. подавався на угоду Москві як єдиний для українського суспільства вихід від перспективи «поневолення шляхетською Польщею й поглинення султанською Туреччиною» [14, с. 663–667].

Однак ті радикальні зміни політичної та інтелектуальної атмосфери, які відбулися наприкінці 80 – на початку 90-х рр. XX ст. в СРСР та у

східноєвропейській зоні його впливу, суттєво відбилися на історіографічному процесі по всьому цьому просторові. Російська історична наука теж увійшла в період непростих, неоднозначних, а подекуди й дуже болісних трансформацій, навіяних почасти новими інтелектуальними викликами, почасти прагненням утримувати образи минулого в історичній пам'яті населення Росії та щойно утворених на території СРСР незалежних держав у традиційних російських великодержавницьких межах. Водночас нові пізнавальні горизонти відкривала поява широких можливостей для ознайомлення з новітніми західними методологіями та для оновлення дослідницького інструментарію, зрештою, прихід свіжої хвилі вчених, чії руки не були зв'язані доробком з попередньої доби. Усе це провокувало появу нових тенденцій і в російській історіографії як Переяслава 1654 року, так і Гадяча 1658 року.

Крім того, не менше, якщо не більше, вплинуло накладення на загально інтелектуальне тло й новітніх напрацювань відвічно конкурентних для неї історіографічних потуг на ниві дослідження української ранньомодерної історії, а саме – української та польської історіографії. Ті ж такі нові вітри, які повіяли з кінця 1980–х рр. після політичних перемін спричинили різку інтенсифікацію досліджень доби Б. Хмельницького, особливо в Україні, а наближення ювілею Гадяцької унії 1658 р. посприяло появі низки вартісних праць з відповідної тематики і в Польщі, і в Україні. Особливо ж ваги набувало зближення концептуальних підходів української та польської історіографії. Зокрема, знаковим стало однозначне визнання польськими істориками державного характеру Гетьманщини (вживається й відповідне поняття «Козацька держава») [8, с. 67–68; 34, с. 27–28], розгляд ними альтернативних Гадячу 1658 р. й Переяславу 1654 р. політичних сценаріїв для України [14, с. 67–80], спроби вписати ідеї Гадяча 1658 р. в контекст тогочасних конституційних засад Речі Посполитої [31, с. 125–132] та з'ясувати поведінкові стратегії різних шляхетських угруповань коронної шляхти, а також руської та литовської шляхти [9, с. 177–229; 11, с. 148–176; 40, с. 17–44]. З українського боку на зміну непримиримій часами фальцетній звинувачувальній риториці на адресу коронних чинників прийшло прагнення дослідити бурхливі події доби Б. Хмельницького та І. Виговського крізь призму історії ідей, стереотипів мислення та політико–правових уявлень ранньомодерної доби. Суттєво розширилася й джерельна база дослідження, в тому числі й за рахунок фундаментальних археографічних публікацій [6; 17; 19; 37]. Зав'язалася тісна співпраця між істориками обох країн, наслідком чого стало поєднання зусиль з організації міжнародних наукових конференцій, присвячених Гадячу 1658 р. та Переяславу 1654 р. в Києві (2004), Полтаві (2008) та Варшаві (2008), а також спільна підготовка відповідних тематичних збірників [27].

Знаковим проявом загальних трансформацій в російській історіографії та реакцією на тиск суто наукових обставин в ділянці дослідження Переяслава 1654 року та Гадяча 1658 року стало розщеплення монолітного в радянські часи концептуального поля, уніфікованого тоді під кутом насичення фактичним

матеріалом та узагальненнями спущеного згори радянського різновиду російського великодержавного канону. З середини 1990–х рр. в Росії спостерігається співіснування спроб модифікувати традиційну радянську концептуалізацію, а також нових дослідницьких підходів, які виявилися цілком конкурентоспроможними на тлі доробку польських та українських істориків. При цьому подих свіжих вітрів відчувається навіть у межах першої тенденції. Магістральним шляхом тут стало пристосування радянського канону до нових історіографічних потреб шляхом відмови від тих концептуальних положень, які різко суперечать прийнятним нині в науковому середовищі уявленням про систему доказовості результатів дослідження і які під тиском новітніх наукових напрацювань вже не сила боронити без очевидних репутаційних збитків. Фактично російські історики й далі користуються рецептами з XIX ст. авторства Сергія Соловйова, який вперше в російській історіографії в межах своєї теорії «органічного розвитку» обґрунтував можливість поєднання під одним дахом навіть найортодоксальнішої російської великодержавницької концепції з емпіричним матеріалом та узагальненнями, що їй суперечать [12, с. 105]. Проте новації, що вносяться сьогодні, підточують великодержавницьке бачення набагато сильніше, ніж це було в XIX–XX ст. Тим більше, що з'явилися російські ж концепції вільні від великодержавництва.

Нині в Росії практично не залишилося дослідника, який би заперечував державність Гетьманщини (ключовий чинник для формування концепції Переяслава 1654 року та Гадяча 1658 року) чи намагався уникнути висловлювань з цього питання. У такий спосіб сучасна російська історіографія фактично завершила рух до постулювання факту існування ранньомодерної Української держави, який почався ще в XIX ст. і важливої віхою в якому були студії істориків права над Переяславською радою та Березневими статтями. Навіть один із найпопулярніших прибічників великодержавницької візії Г. Санін визнає територіально–адміністративний характер влади українського гетьмана та внутрішню самодостатність Гетьманщини до 1654 року. Це видно бодай з назви його статті, а також того, що дослідник веде мову про «суто формальне обмеження самостійності України» за Березневими статтями 1654 р. [15, с. 62–63]. Що вже говорити про поміркованіших дослідників Б. Флорю, Л. Заборовського К. Кочегарова, Є. Анісімова, О. Алмазова, які без зайвого надриву фіксують державний характер дітища Богдана Хмельницького. Останній, наприклад, попри потрактування українсько–російських договорів другої половини XVII ст. як таких, що не сприймалися в Москві за власне угоди, визнає Військо Запорізьке «одночасно військовою організацією українських козаків, і автономним державним утворенням, а гетьман і представники старшини мали як військово, так і цивільну владу» [1, с. 32]. Г. Санін кваліфікує Березневі статті як договір, що фіксував конфедеративний зв'язок між суб'єктами, В. Артаманов говорить про федеративний зв'язок, Б. Флоря та Л. Заборовський – про протекторат [2, с. 91; 7, с. 181; 15, с. 62–63].

При цьому, однак, не ревізуються дві наріжні складові переяславського міфу: теологічна теза про

неунікненність, історичну незворотність Переяслава 1654 року, його зумовленість усім ходом історії, а також концепція так званого «возз'єднання України з Росією». Не змінилася й доказова база: етнічна близькість українців та московитів, одновірність православного зразка, уявлення про колишній спільний дах Русі, нібито притаманні обом соціумам. Зрештою залишилася на плаву й наскрізь політизована теза про те, що перебування у складі Речі Посполитої загрожувало самому збереженню українського етносу (ніби русифікація XIX–XX ст. була запорукою повнокровного існування останнього).

Усі перелічені в попередньому абзаці історики активно послуговуються поняттям «возз'єднання України з Росією». Більше того, Б. Флоря зробив спробу переобґрунтувати необхідність збереження дефініції в науковому обігові. Вийшло доволі туманно. Як твердить дослідник, не розшифровуючи при цьому свої спостереження, нібито «не сам термін, але відповідний йому ідейний зміст або елементи останнього нерідко траплялися у висловлюваннях мешканців гетьманату» [21, с. 19].

Не мають у цьому середовищі альтернативи й концептуальні положення про безпосереднє вмонтування Гетьманщини в 1654 р. до складу Московської держави, початок відносин вже в межах єдиної держави, про усвідомлений обома сторонами негайний старт процесу інтеграції Гетьманщини в політичний, економічний та культурний простір Московії. Б. Флоря прямо пише про «входження гетьманства (унаслідок Переяславської ради. – В. М.) до складу Російської держави» [21, с. 19], а також спільно із Л. Заборовським веде мову про те, що українсько–російське поєднання в Переяславі «було сприйняте обома сторонами як відновлення колишньої єдності, як возз'єднання окремих частин Русі, раніше розділених політичними кордонами» [7, с. 181]. К. Кочегаров зауважує, що «входження України до складу Росії, яке сталося в 1654 р., поставило перед російськими та українськими елітами низку важливих питань про шляхи та ступінь інтеграції в рамках єдиної держави» [10, с. 3]. Г. Санін радикалізує аж до того, що для українського населення тільки «завдяки возз'єднанню–конфедерації з Росією небезпека національного рабування була усунута» [15, с. 61, 64].

На такому тлі нічого немає дивного в тому, що у межах модифікованого переяславського міфу українсько–московському зближенню й далі надають теологічного забарвлення як єдиного порятунку для українського світу, а Гадяч 1658 р. набуває гнітючого вигляду прірви для останнього. Так, згідно з В. Артамоновим, «на момент Переяславської ради на спаді Визвольної війни український народ чітко усвідомлював переваги «федеративного зв'язку» з одновірним та одноплемінним російським народом» [2, с. 91]. На думку ж Г. Саніна «Хмельницький у свою чергу тверезо й раціонально судив, що тільки в єдності з Росією Україна збереже свою державність» [15, с. 62–63]. Шкідливість для України курсу Івана Виговського на зближення з Варшавою випливає з того, що «Переорієнтування на Річ Посполиту було для України зовсім неприйнятним, бо означало не тільки радикальне руйнування й внутрішніх зв'язків і способу життя суспільства, але й зміну системи міжнародних зв'язків і

стосунків, з таким трудом створену Хмельницьким» [15, с. 65].

Натомість представники цілком нової хвилі в російській історіографії насамперед відмовилися від теологізації Переяслава 1654 року та ідеологізації Гадяча 1658 р. Сагіт Фаїзов та особливо петербурзька дослідниця Тетяна Таїрова–Яковлева розглядають обидві віхи крізь призму сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників, які схилили козацьку старшину до того чи іншого рішення, що зближує позицію цих російських істориків з підходами сучасних українських та польських дослідників. І Переяслав 1654 р., і Гадяч 1658 р. виглядають одним із можливих сценаріїв, які брали в розрахунок Б. Хмельницький чи І. Виговський [20, с. 6; 23, с. 55]. Це, а також відмова від поняття «возз'єднання України з Росією» радикально відрізняє опцію згаданих російських істориків від їхніх сучасних колег в Росії, які опиралися на давню російську історіографічну традицію.

Крім того, Т. Таїрова–Яковлева, яка єдина з сучасних російських дослідників представила цілісне, хоча й стисле бачення переяславсько–московської системи 1654 року, відродила надійно забуту в Росії концепцію історика права початку XX ст. І. Розенфельда про те, що Україна «з 1648 року йшла прямо до самостійного існування» [12, с. 176–177]. Аналізуючи проблему крізь призму фактичного наповнення гетьманської влади на території Гетьманщини дослідниця дійшла висновку, що «вже починаючи з осені 1649 р. можна говорити (знов–таки де–факто) про існування незалежної Української держави, васальні відносини якої з польським королем були значно формальніші, ніж відносини придунайських князівств з Туреччиною» [12, с. 55]. Такий підхід також перегукується з опцією Л. Кубалі, який ще в кінці XIX ст. промовисто висловився так: «Урядник Речі Посполитої, який має 40 тис. війська, необмежену владу і в якого без війни з сусідніми державами не сила відібрати булави, не може називатися підданним» [35, с. 160].

Т. Таїрова–Яковлева позиціонує себе прибічницею концепції васалітету Гетьманщини за Березневими статтями, слушно зауважуючи, що «васалітет (Гетьманщини. – В. М.) був значною мірою умовним, умовнішим, ніж, скажімо, васальна залежність Молдавії від турецького султана» [24, с. 56].

Зрештою, дослідниця чи не перше в російській історіографії спеціально зацікавилася проблемою Гадяцької унії, присвятивши їй глибоку розвідку в межах дослідження доби Громадянської війни в Україні – Руїни – та низку статей [17, с. 31–46; 23, с. 305–323; 24 с. 62–78; 25, с. 60–80; 26, с. 551–564]. Крім того, Т. Яковлева була активним учасником українсько–польських наукових проектів, присвячених ювілею Гадяча 1658 р.

Візитною карткою дослідниці став відхід від традиційного шаблону російської історіографії, коли будь–які заходи українських еліт, починаючи від середини XVII ст., пропускають крізь сито відповідності інтересам Московії. Тому й зараз, скажімо, О. Алмазов оперує категорією «зрада цареві» щодо політичних стратегій Івана Виговського та пізнього Івана Брюховецького, а Т. Таїрової–Яковлевої прямо закидає відсутність погляду на Руїну з московської перспективи. Фундаментальним

ганджем Т. Таїрової–Яковлевої, на думку О. Алмазова, є те, що «дослідниця продовжує оцінювати національну політику Росії на Лівобережній Україні, виходячи виключно з українських інтересів, але не всієї єдиної держави» [1, с. 11, 22]. На протигагу таким підходам дослідниця подібно до сучасних українських істориків вибирає набагато продуктивнішу опцію, коли відправним пунктом є еволюція властиво Гетьманщини та інтересів державницьки налаштованої старшини зберегти суверенітет щойно збудованої держави.

Під таким кутом концептуальне бачення Т. Таїрової–Яковлевою Гадяцької унії, у принципових моментах збігається з поглядами В. Горобця, Ю. Мицика, Т. Чухліба, В. Смоля, В. Степанкова [4, с. 178–197; 5, с. 81–108; 13, с. 43–45; 16, с. 312; 22, с. 240–266], а також є близькою до оцінки сучасними польськими істориками наріжних задумів українських творців Гадяча 1658 р. [34, с. 71–73; 29, с. 135–144; 30, с. 114–116; 32, с. 101; 33, с. 37–40]. Дослідниця заперечила наявність поділу нової української еліти на промосковськи та пропольськи орієнтовану. Гадяцька ж унія – «блискучий зразок юридичної думки представників державницького угруповання козацької старшини» хоча водночас в тих обставинах «в тому вигляді, в якому вона була задумана І. Виговським та Ю. Немиричем, була просто звабливою утопією, фантастичним маренням маленької групки політичних діячів, котрі випередили свою епоху» [17, с. 31, 41]. І власне причину поразки Гадяча Т. Таїрова–Яковлева вбачає в переплетенні двох чинників: неготовність шляхти піти на такі далекосяжні поступки козакам, а також того, що «ідеї старшинської еліти, зацікавленої у створенні сильного державного утворення – Гетьманщини, не набули, на жаль, поширення серед широких кіл населення України» [17, с. 40–41; 23, с. 320].

У такий спосіб дослідниця фактично долучається до давньої польської дискусії про те, чи начасним був Гадяцький проект, спізненим чи завчасним. Ще в 1930–х рр. з легкої руки В. Томкевича [38, с. 30] у польській історіографії почала обговорюватися концепція про спізнення ідеї Гадяча принаймні на кілька десятиліть. Проголошувалося, що угода, подібна до Гадяцької, мала шанс бути реалізованою, якби постала в кінці 1630–х рр. (особливо після козацького повстання 1638 р.), а то й раніше. Опоненти, а таких теж не бракувало, навели низку переконливих контраргументів з поля фатальних для долі унії тогочасних ментальних стереотипів як загалу українського козацтва, так і шляхти. У 1990–ті рр. до полеміки долучилися Я. Качмарчик та Т. Хинчевська–Геннель. Перший належав до табору тих, хто вважав, що ідея Гадяцької унії була мертво народженим дитям і не мала шансів на втілення в тогочасних умовах. Як слушно підсумовував дослідник, «Тільки переможена й упокорена Річ Посполита, тільки послі, які зрозуміли, якою потугою є козацтво й на власній шкірі відчули козацьку злість, могли підтримати ухвали гадяцької комісії» [33, с. 35]. Т. Хинчевська–Геннель спрямувала дискусію в напрямку оцінки перспектив Гадяча 1658 р. крізь призму умов Люблінської унії 1569 р. й висловлювала думку, що ідея Великого князівства Руського могла бути втіленою, аби постала під час Люблінського сейму 1569 р. [29, с. 135–136]. Проблема тільки в тому, що, як слушно

підкреслював Г. Литвин [36, с. 101], подібної ідеї не постало в головах українських князів як вершителей тоді української долі, тим паче в головах польської шляхти, жорстко налаштованої на інкорпорацію. І як раз це, коли подивитися з перспективи середини XVII ст., заклало під конструкцію Речі Посполитої міну уповільненої дії і, зрештою, призвело до соціального вибуху середини XVII ст. з усіма наслідками, що звідси витікали.

Досліджуючи Гадяцький процес, Т. Таїрова–Яковлева єдина з сучасних дослідників спеціально зупинилася на питанні про первісний текст, підписаний у таборі під Гадячем та еволюції текстів. У фондах Російського державного архіву давніх актів їй вдалося виявити дві копії Гадяцької угоди. Текстологічний аналіз відомих на сьогодні списків та щільне вписування їхнього змісту в подієвий контекст та у світоглядні імперативи козацької старшини й шляхти Речі Посполитої дозволили вибудувати ієрархію списків і відфільтрувати первісний текст [17, с. 31–46].

Також важливим чинником стало пов'язання дослідницею Гадяцького комплексу з уявленнями еліти Гетьманщини про коріння Козацької держави, її місце в українській історії та зв'язок з добою Київської Русі. Гадяцька угода, а особливо наріжна складова її початкового тексту – ідея Великого князівства Руського – не мала тепер шансів бути зображеною в давніх традиціях російської історіографії як витвір пропольськи налаштованої не чисельної верхівки, позиції якої рішуче суперечили нібито московоцентричним очікуванням козацького загалу. У Т. Таїрової Яковлевої ідея реформування Речі Посполитої «двох народів» в Річ Посполиту «трьох народів» «не випурхнула раптом «нізвідки» 1658 року», натомість постала на базі стійких уявлень верхівки Гетьманщини про прямий зв'язок свого дітища з княжими часами, «при цьому в Князівстві Руському вбачали продовження традиції Київської Русі» [23, с. 319]. Подібна постановка питання якнайкраще ілюструє той напрямок, в якому прямують нові для російської історіографії тенденції дослідження ключових для її традиційного нарративу проблем ранньомодерної української історії.

Список використаних джерел

1. Алмазов А. С. Политический портрет украинского гетмана Ивана Самойловича в контексте русско-украинских отношений (1672–1687 гг.) / А. С. Алмазов. – Москва, 2012. – 285 с.
2. Артамонов В. А. Позиции гетманской власти в России и на Украине в конце XVII–XVIII века / Россия – Украина: история взаимоотношений. – Москва, 1997.
3. Брехуненко В. Переяславська рада 1654 року в російській історіографії / Переяславська рада 1654 року (історіографія та дослідження), відпов. редактор Я. Федорук. – Київ, 2003. – 850 с.
4. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітиматії: стосунки з Москвою та Варшавою / В. Горобець. – Київ, 2001. – 536 с.
5. Горобець В. Гадяцька угода 1658 року у структурі міжнародних взаємин Центрально–Східної Європи, в: Гадяцька унія 1658 року / В. Горобець. – Київ, 2004. – 688 с.
6. Джерела з історії Національно–визвольної війни українського народу 1648–1658, т.1 (1648–1649) / упор. Ю. Мицик. – Київ, 2012. – 680 с.
7. Заборовский Л. В. Народно–освободительная война украинского народа и отношения католической, униатской и православной церквей в середине XVII в. / М. В. Дмитриев, Л. В. Заборовский, А. А. Турилов, Б. Н. Флоря. – М.: «Индрик», 1999. – 198 с.
8. Колодзейчик Д. Tertium non datur? Турецька альтернатива в зовнішній політиці Козацької держави / Збірник статей «Гадяцька

- унія 1658 року», від. редактор В. Брехуненко. – Київ, 2008. – 342 с.
9. Коссаржецький К. Велике князівство Литовське і Гадяцька унія / Збірник статей «Гадяцька унія 1658 року», від. редактор В. Брехуненко. – Київ, 2008. – 342 с.
  10. Кочегаров К. Русское правительство и семья украинского гетмана Ивана Самойловича в 1681–1687 гг. / К. Кочегаров. – Москва, 2012. – 224 с.
  11. Кроль П. Коронна шляхта і Гадяцька унія, в: Гадяцька унія 1658 року / Збірник статей «Гадяцька унія 1658 року», від. редактор В. Брехуненко. – Київ, 2008. – 342 с.
  12. Маслак В. Образ української Національно-визвольної війни в російській інтелектуальній традиції XVIII – 80-х років ХХ ст. / В. І. Маслак. – Київ–Кременчук, 2007. – 286 с.
  13. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський / Ю. Мицик. – Київ, 2004. – 84 с.
  14. Нагельський М. Переяславська рада 1654 року в польській історіографії / Збірник статей «Переяславська рада 1654 року». – Київ, 2003. – 902 с.
  15. Санін Г. Антиосманские войны в 70–90-е годы XVII века и государственность Украины в составе России и Речи Посполитой / Россия – Украина: история взаимоотношений. – Москва, 1997.
  16. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков. – Київ, 2009. – 448 с.
  17. Таїрова–Яковлева Т. Гадяцька унія – текстологічний аналіз, в: Гадяцька унія 1658 року / Збірник статей «Гадяцька унія 1658 року», від. редактор В. Брехуненко. – Київ, 2008. – 342 с.
  18. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 / упор. І. Крип'якевич, І. Бутич. – Київ, 1998. – 383 с.
  19. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упор. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. – Київ, 2004. – 1088 с.
  20. Фаизов С. Письма Ислам-Гирея III и Мухаммед-Гирея IV. Крымско-татарская дипломатия в политическом контексте постперяславского времени / С. Фаизов. – Москва, 2003. – 167 с.
  21. Флоря Б. О некоторых особенностях развития этнического самосознания восточных славян в эпоху средневековья – раннего нового времени / Б. О. Флоря // под ред. А. И. Миллера «Россия – Украина: история взаимоотношений». – М.: Школа «Языки культуры», 1997.
  22. Чухліб Т. Ідея відновлення Гадяча 1658 у політичній діяльності П. Дорошенка (60–ті – перша половина 70-х рр. XVII ст.) / Збірник статей «Гадяцька унія 1658 року», від. редактор В. Брехуненко. – Київ, 2008. – 342 с.
  23. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни / Т. Яковлева. – Київ, 1998. – 447 с.
  24. Яковлева Т. Гадяцький договір – легенда і реальність / Т. Яковлева // Исследования по истории Украины и Белоруссии. – 1995. – Вып. I. – С. 62–78.
  25. Яковлева Т. Гадяцький договір от підписання до утвердження сеймом / Т. Яковлева // Історія, історіографія, джерелознавство. Історичний збірник. – 1996. – С. 60–80.
  26. Яковлева Т. Новые архивные материалы и спорные вопросы Гадяцкого соглашения / 350-летие унии гадяцької (1658–2008) / Под редакції Т. Чынецкай–Геннел, Р. Кролла і М. Нагельскай. – Warszawa: DIG, 2008. – С. 551–564.
  27. 350-летие унии гадяцької (1658–2008) / Под редакції Т. Чынецкай–Геннел, Р. Кролла і М. Нагельскай. – Warszawa: DIG, 2008.
  28. Basarab J. Pereiaslav 1654: A Historiographical Study / J. Basarab. – Edmonton, 1982. – 332 s.
  29. Chynczewska–Hennel T. Od unii brzeskiej do hadziackiej – dzieje porażki czy szansy / T. Chynczewska–Hennel // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko–ukrańskie. Studia Ukrainica, pod red. S. Kozaka. – Warszawa, 1997. – S. 114–116.
  30. Chynczewska–Hennel T. Idea unii hadziackiej – pićkdziesiNćt lat pyniej / T. Chynczewska–Hennel // «Kwartalnik Historyczny». – 2002. – T. CIX. – z. 3. – 2002. – S. 135–144.
  31. Dzikielewski J. Postanowienia komisji hadziackiej a zasady konstytucyjne Pierwszej Rzeczypospolitej / 350-letcie unii hadziackiej. pod red. T. Chynczewskaй–Hennel, P. Krolla і M. Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 125–132.
  32. Kaczmarczyk J. Rzeczpospolita Trojga Narodow. Mit czy rzeczywistońk. Ugoda hadziacka – teoria і praktzja / J. Kaczmarczyk. – Krakow, 2007.
  33. Kaczmarczyk J. Hadziac 1658 – kolejna ugoda czy nowa unia? / J. Kaczmarczyk // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko–ukrańskie. Studia Ukrainica, pod red. S. Kozaka. 1994. – z. 2. – S. 37–40.
  34. Kroll P. Od ugody Gadjackiej do Czudnowa. Kozaczyna midzy Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660 / P. Kroll. – Warszawa, 2008. – 452 s.
  35. Kubala L. Oblkienie Zbarańa / Kubala L. // Szkice historyczne. – 1901. – S. 160.
  36. Litwin H. Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita а Ukraina. Szkice wydarzec politycznych / H. Litwin // Midzdy sob. Szkice historyczne polsko–ukrańskie. – 2000. – S. 101.
  37. Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko–kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu «Ogniem і Mieczem» (1648–1651) / opracowai M. Nagielski. – Warszawa, 1999.
  38. Tomkiewicz W. Unia hadziacka / W. Tomkiewicz // «Sprawy Narodowocniowe». – 1937. – R. X. – № 1–2. – S. 30.
  39. Velychehno S. National History as Cultural Process. A Survey of the Interpretations of Ukraine's past in Polish, Russian and Ukrainian Historical Writing from the Earliest Times to 1914 / S. Velychehno. – Edmonton, 1992. – S. 88–90, 98–113, 130–132.
  40. Szwaба M. Litwa wobec unii hadziackiej 1658 roku / M. Szwaба // Studia Wschodnie. Prace Historyczne. – 1993. – T. II. – S. 18–44.

References

1. Almazov A. S. Politicheskij portret ukrańskogo getmana Ivana Samojlovicha v kontekste rusko–ukrańskih otnoshenij (1672–1687 gg.) / A. S. Almazov. – Moskva, 2012. – 285 s.
2. Artamonov V. A. Pozicii getmanskoj vlasti v Rossii і na Ukraine v konce XVII–XVIII veka / Rossija – Ukraina: istorija vzaimootnoshenij. – Moskva, 1997.
3. Brehunenکو V. Perejaslavs'ka rada 1654 roku v rosij's'kij istoriografii' / Perejaslavs'ka rada 1654 roku (istoriografija ta doslidzhennija), vidpov. redaktor Ja. Fedoruk. – Kyi'v, 2003. – 850 s.
4. Gorobec' V. Elita kozac'koi' Ukraї'ny v poshukah politychnoi' legitymacii: stosunki z Moskovju ta Varshavoju / V. Gorobec'. – Kyi'v, 2001. – 536 s.
5. Gorobec' V. Gadjac'ka ugoda 1658 roku u strukturi mizhnarodnyh vzajemyn Central'no–Shidnoi' Jevropy, v: Gadjac'ka unija 1658 roku / V. Gorobec'. – Kyi'v, 2004. – 688 s.
6. Dzherela z istorii' Nacional'no–vyzvol'noi' vjny ukraї'ns'kogo narodu 1648–1658, t.1 (1648–1649) / upor. Ju. Mycyk. – Kyi'v, 2012. – 680 s.
7. Zaborovskij L. V. Narodno–osvoboditel'naja vojna ukrańskogo naroda і otnoshenija katolicheskoi, uniatskoj і pravoslavnoj cerkvej v seredine XVII v. / M. V. Dmitriev, L. V. Zaborovskij, A. A. Turilov, B. N. Florja. – M.: «Indrik», 1999. – 198 s.
8. Kolodziejchuk D. Tertium non datur? Turec'ka al'ternatyva v zovnishnij polityci Kozac'koi' derzhavy / Zbirnyk statej «Gadjac'ka unija 1658 roku», vid. redaktor V. Brehunenکو. – Kyi'v, 2008. – 342 s.
9. Kossarzhec'kyj K. Velyke knjazivstvo Lytovs'ke і Gadjac'ka unija / Zbirnyk statej «Gadjac'ka unija 1658 roku», vid. redaktor V. Brehunenکو. – Kyi'v, 2008. – 342 s.
10. Kochegarov K. Russkoe pravitel'stvo і sem'ja ukrańskogo getmana Ivana Samojlovicha v 1681–1687 gg. / K. Kochegarov. – Moskva, 2012. – 224 s.
11. Kroll' P. Koronna shljahta і Gadjac'ka unija, v: Gadjac'ka unija 1658 roku / Zbirnyk statej «Gadjac'ka unija 1658 roku», vid. redaktor V. Brehunenکو. – Kyi'v, 2008. – 342 s.
12. Maslak V. Obraz ukraї'ns'koi' Nacional'no–vyzvol'noi' vjny v rosij's'kij intelektual'nij tradyicii' XVIII – 80-h rokov XX st. / V. I. Maslak. – Kyi'v–Kremenчuk, 2007. – 286 s.
13. Mycyk Ju. Get'man Ivan Vygovs'kyj / Ju. Mycyk. – Kyi'v, 2004. – 84 s.
14. Nagel's'kyj M. Perejaslavs'ka rada 1654 roku v pol's'kij istoriografii' / Zbirnyk statej «Perejaslavs'ka rada 1654 roku». – Kyi'v, 2003. – 902 s.
15. Sanin G. Antiosmanskie vojny v 70–90-e gody XVII veka і gosudarstvennost' Ukrainy v sostave Rossii і Rechi Pospolitoj / Rossija – Ukraina: istorija vzaimootnoshenij. – Moskva, 1997.
16. Smolij V. Ukraї'ns'ka nacional'na revolucija XVII st. (1648–1676 rr.) / V. Smolij, V. Stepankov. – Kyi'v, 2009. – 448 s.
17. Tai'rova–Jakovljeva T. Gadjac'ka unija – tekstologichnyj analiz, v: Gadjac'ka unija 1658 roku / Zbirnyk statej «Gadjac'ka unija 1658 roku», vid. redaktor V. Brehunenکو. – Kyi'v, 2008. – 342 s.
18. Universalj Bogdana Hmel'nyc'kogo 1648–1657 / upor. I. Kryp'jakevych, I. Butych. – Kyi'v, 1998. – 383 s.

19. Universaly ukrai'ns'kyh get'maniv vid Ivana Vygovs'kogo do Ivana Samojlovycha (1657–1687) / upor. I. Butych, V. Rynsevych, I. Teslenko. – Kyi'v, 2004. – 1088 s.

20. Faizov S. Pis'ma Islam–Gireja III i Muhammed–Girreja IV. Krymsko–tatarskaja diplomatija v politicheskom kontekste postperejaslavskogo vremeni / S. Faizov. – Moskva, 2003. – 167 s.

21. Florja B. O nekotoryh osobennostjah razvitiya jetnicheskogo samosoznaniya vostochnyh slavjan v jepohu srednevekov'ja – rannego novogo vremeni / B. O. Florja // pod red. A. I. Millera «Rossija – Ukraina: istorija vzaimootnoshenij». – M.: Shkola «Jazyki kul'tury», 1997.

22. Chuhlib T. Ideja vidnovlennja Gadjacha 1658 u politychnij dij'al'nosti P. Doroshenka (60–ti – persha polovyna 70–h rr. XVII st.) / Zbirnyk statej «Gadjac'ka unija 1658 roku», vid. redaktor V. Brehunenکو. – Kyi'v, 2008. – 342 s.

23. Jakovleva T. Get'manshyna v drugij polovyni 50–h rokov XVII stolitja. Prynchyny i pochatok Rui'ny / T. Jakovleva. – Kyi'v, 1998. – 447 s.

24. Jakovleva T. Gadjachskij dogovor – legenda i real'nost' / T. Jakovleva // Issledovanija po istorii Ukrainy i Belorussii. – 1995. – Vyp.1. – S.62–78.

25. Jakovleva T. Gadjachskij dogovor ot podpisaniya do utverzhenija sejmom / T. Jakovleva // Istorija, istoriografija, dzhereloznavstvo. Istorychnyj zbirnyk. – 1996. – S.60–80.

26. Jakovleva T. Novye arhivnye materialy i spornyje voprosy Gadjachskogo soglashenija / 350–lecie unii hadziackiej (1658–2008) / Pod redakcj T. Chynczewskiej–Hennel, P. Krolla i M. Nagielskiego. – Warszawa: DIG, 2008. – S.551–564.

27. 350–lecie unii hadziackiej (1658–2008) / Pod redakcj T. Chynczewskiej–Hennel, P. Krolla i M. Nagielskiego. – Warszawa: DIG, 2008.

28. Basarab J. Pereiaslav 1654: A Historiographical Study / J. Basarab. – Edmonton, 1982. – 332 s.

29. Chynczewska–Hennel T. Od unii brzeskiej do hadziackiej – dzieje porazki czy szansy / T. Chynczewska–Hennel // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko–ukrainskie. Studia Ukrainica, pod red. S. Kozaka. – Warszawa, 1997. – S.114–116.

30. Chynczewska–Hennel T. Ideja unii hadziackiej – pikadziesiNet lat pyuniej / T. Chynczewska–Hennel // «Kwartalnik Historyczny». – 2002. – T. CIX. – z.3. – 2002. – S.135–144.

31. Dzikielewski J. Postanowienia komisji hadziackiej a zasady konstytucyjne Pierwszej Rzeczypospolitej / 350–lecie unii hadziackiej. pod red. T. Chynczewskiej–Hennel, P. Krolla i M. Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S.125–132.

32. Kaczmarczyk J. Rzeczpospolita Trojga Narodow. Mit czy rzeczywistosc. Ugoda hadziacka – teoria i praktcja / J. Kaczmarczyk. – Krakow, 2007.

33. Kaczmarczyk J. Hadziackiej 1658 – kolejna ugoda czy nowa unia? / J. Kaczmarczyk // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko–ukrainskie. Studia Ukrainica, pod red. S. Kozaka. 1994. – z.2. – S.37–40.

34. Kroll P. Od ugody Gadjackiej do Czudnowa. Kozaczyna miedzy Rzeczpospolitą a Moskw w latach 1658–1660 / P. Kroll. – Warszawa, 2008. – 452 s.

35. Kubala L. Obk'ienie Zbaraia / Kubala L. // Szkice historyczne. – 1901. – S.160.

36. Litwin H. Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita a Ukraina. Szkice wydarzen politycznych / H. Litwin // Miedzy sob. Szkice historyczne polsko–ukrainskie. – 2000. – S.101.

37. Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko–kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu «Ogniem i Mieczem» (1648–1651) / opracowai M. Nagielski. – Warszawa, 1999.

38. Tomkiewicz W. Unia hadziacka / W. Tomkiewicz // «Sprawy Narodowosciowe». – 1937. – R. X. – №1–2. – S.30.

39. Velychehno S. National History as Cultural Process. A Survey of the Interpretations of Ukraine's past in Polish, Russian and Ukrainian Historical Writing from the Earliest Times to 1914 / S. Velychehno. – Edmonton, 1992. – S.88–90, 98–113, 130–132.

40. Szwab M. Litwa wobec unii hadziackiej 1658 roku / M. Szwab // Studia Wschodnie. Prace Historyczne. – 1993. – T. II. – S.18–44.

Maslak V. I., doctor of historical sciences, professor, of the Kremenchug Mykhaila Ostrohradskiy National University (Ukraine, Kremenchuk), v.i.maslak.63@yandex.ua

Pereiaslav in 1654 and Gadyach in 1658: new trends in contemporary Russian historiography

The article investigates the Pereiaslav Council influence in 1654 and the Gaddawi Union in 1658 on the Ukrainian state historical destiny and of the whole Eastern European space. The main purpose of the study is to find out the early

modern Ukrainian statehood image according to the prism of the Pereiaslav Council and the Hadiach Treaty in contemporary Russian historiography. The selection of the actual material was based on the historicism principle and the use of methods of comprehensiveness, objectivity, retrospectives, in the process of describing the main provisions of the article system–structural and statistical–analytical methods, comparative and descriptive methods were used. As a result, we note that modern Russian historiography is divided into two camps, representatives of a completely new wave in Russian historiography first of all abandoned theologizing of Pereiaslav in 1654 and the ideology of Gadyach in 1658, while others continue to provide theological coloration to these events as the only salvation for the Ukrainian world.

Keywords: *Pereiaslav, Gadyach, Union, historiography, Hetmanate, Cossack state, early modern state.*

* * *

УДК 94(477.8)

Гаджиева М. Х.,
заместитель директора Азербайджанской
Национальной Библиотеки по научной работе
и международным связям, Заслуженный
работник культуры, диссертант БГУ
(Азербайджан), aygun_haciyeva_87@mail.ru

Роль и задачи Национальной Библиотеки в пропаганде идей мультикультурализма в Азербайджане

В первую очередь говорится о ряде важнейших решений государственной политики в области сохранения и сбережения мультикультуральных традиций Азербайджана. Речь идет о мудрой инициативе и указанию Общественного лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева зафиксировать вопросы сохранения мультикультуральных ценностей в ряде юридических документов. Среди них в первую очередь следует назвать Конституцию Азербайджанской Республики и Закон о библиотечной работе в Азербайджане. Далее в статье приводится информация об указе достойного продолжателя политики Общественного лидера, Президента страны господина Ильхама Алиева, об объявлении 2016 года – Годом мультикультурализма в Азербайджане. Наряду с этим говорится о подготовленном в 2008 году IFLA Манифесте о мультикультуральных библиотеках и приводится информация о его важнейших направлениях.

Далее в статье рассказывается об организации мультикультурального обслуживания в библиотеках, проводимого с целью обеспечения всех пользователей библиотек мультикультуральной информацией и преворении в жизнь системы мультикультурального обслуживания различных этнокультурных групп. В связи с этим подробно освещается деятельность Азербайджанской Национальной Библиотеки, как крупнейшей универсальной и научной библиотеки страны. Здесь говорится о формировании фонда литературы по мультикультурализму, изучении, обобщении и применении на практике мирового библиотечного опыта, обеспечении доступа к информационным ресурсам по мультикультурализму, оказании более эффективного информационного обслуживания различным группам читателей, организации ряда массовых мероприятий по мультикультурализму – выставок, книжных презентаций, конференций, литературно–художественных вечеров. Также подробно говорится о создании и разработке электронно–информационной базы.

Ключевые слова: *мультикультурализм, мультикультуральные библиотечные услуги, закон о библиотечной работе, международный книгообмен, библиографические и методические ресурсы, массовые мероприятия.*

(статья друкється мовою оригіналу)

Как бы ни были новы для современного мира ценности мультикультурализма, Азербайджан за сотни тысяч лет своего существования демонстрирует человечеству пример подлинной толерантности и веротерпимости. Гуманистическое и доброе отношение азербайджанского народа ко всем народам, проживающим на его территории, признание их прав, последовательная и мудрая национальная политика издревле характеризуют Азербайджан как государство. Мультикультуральная модель отношений, демонстрируемая Азербайджаном, в первую очередь, основывается на дружбе, добрососедстве и взаимопонимании между народами.

Говоря о модели мультикультурализма, мы имеем в виду мирное сосуществование в пределах одного